

**U KOJOJ MJERI HRVATSKI GRAĐANI POZNAJU
I VRIJEDNOSNO PRIHVAĆAJU INSTITUCIJE
I PRAVO EUROPSKE UNIJE?
VAŽNOST EMPIRIJSKIH ISTRAŽIVANJA
ZA TEORIJU PRAVA**

*Dr. sc. Luka Burazin**

*Mario Krešić, dipl. iur. et pol.***

1. UVOD

Poznavanje institucija i prava Europske unije, tj. poznavanje europskog pravnog sustava te vrijednosni stav koji o europskom pravnom sustavu ima opća populacija u Republici Hrvatskoj pokazatelji su globaliziranosti društva i njegove spremnosti na integracijske procese.¹ Podizanje razine znanja građana o europskom pravnom sustavu posebna je zadaća svake države članice, ali i države kandidatkinje za članstvo u Europskoj uniji. Viša razina znanja preduvjet je boljeg razumijevanja, a posljedično, pretpostavlja se, i pozitivnijeg stava prema institucijama i pravu kojemu se u integracijskom procesu pristupa.

Također, pozitivan stav prema institucijama i pravu Europske unije neposredno utječe na vrijednosno prihvaćanje europskog pravnog sustava te je pretpostavka stvaranja opće pravne svijesti o europskom pravu kao jednoj od manifestacija prava. S obzirom na to da utvrđivanje pojavnih oblika prava predstavlja određivanje predmeta istraživanja teorije prava, ispiti-

* Dr. sc. Luka Burazin, viši asistent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Trg maršala Tita 14, Zagreb

** Mario Krešić, dipl. iur. et. pol, asistent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Trg maršala Tita 14, Zagreb

¹ Vidi I. Šimonović, *Globalizacija, državna suverenost i međunarodni odnosi*, Narodne novine, Zagreb, 2005., str. 18 – 20 i 40 – 41.

vanje pravne svijesti onih na koje bi se određeno pravo trebalo primjenjivati važno je i za pitanje metodološkog pristupa teoriji prava kao znanstvenoj disciplini.

Međutim, pouzdani podaci o tome koliko hrvatski građani znaju o europskom pravnom sustavu te kakav je njihov vrijednosni odnos prema njemu i njihova pravna svijest za sada ne postoje. U Republici Hrvatskoj do danas nije provedeno empirijsko istraživanje koje bi pružalo odgovore na ta pitanja.

Stoga, osnovni su, neposredni i praktični ciljevi ovoga rada da se na temelju provedenog empirijskog istraživanja: 1) utvrdi stupanj znanja građana Republike Hrvatske o institucijama Europske unije te stav koji prema tim institucijama i pravu Europske unije imaju, analizirajući pritom i utjecaj određenih socio-demografskih obilježja, 2) ispituju očekivanja koja građani imaju od institucija i prava Europske unije te 3) ispita povezanost između razine poznavanja institucija i prava Europske unije i razine njihova vrijednosnog prihvaćanja.

Također, posredni su i teorijski ciljevi ovoga rada ispitati mogućnost uporabe empirijskog istraživanja kod utvrđivanja pojma prava te važnost tzv. unutarnjeg pogleda (*internal point of view*) i pravne svijesti za izgradnju teorije prava.

2. HIPOTEZE

Osnovna je hipoteza ovog istraživanja da su poznavanje institucija i prava Europske unije i pozitivan stav prema njima u međusobnoj vezi. U istraživanju razlikujemo dvije kategorije "poznavanja" – znanje (kao objektivno poznavanje) te samoprocjenu razine informiranosti (kao subjektivno poznavanje). S obzirom na to da (zbog oblika upitnika znanja) nije moguće prikazati sumarne rezultate na upitniku znanja, korelaciju između "poznavanja" institucija i prava Europske unije i stava prema njima, ispitivat ćemo kao korelaciju između samoprocjene razine informiranosti i stava ispitanika.

Sekundarne su hipoteze ovog istraživanja: 1) da postoji korelacija između samoprocjene razine informiranosti o institucijama i pravu Europske unije i razine očekivanja od njih te 2) da postoji korelacija između stava o institucijama i pravu Europske unije i očekivanja od njih.

3. METODOLOGIJA

3.1. Uzorak

Istraživanje je provedeno na uzorku od 600 ispitanika iz opće populacije Republike Hrvatske. U istraživanju je sudjelovalo 150 ispitanika (25 %) iz Zagreba i okolice, 108 ispitanika (18 %) iz sjeverne Hrvatske, 104 ispitanika (17 %) iz Slavonije, 53 ispitanika (9 %) iz Like i Banovine, 72 ispitanika (12 %) iz Istre, Rijeke i Gorskog kotara te 114 ispitanika (19 %) iz Dalmacije. Ukupni broj ispitanika sastoji se od 282 muška ispitanika (47 %) i 318 ženskih ispitanika (53 %). S obzirom na dob ispitanika uzorak je podijeljen na sljedeće dobne skupine: 18 – 39 godina ($N = 227$; 38 %), 40 – 60 godina ($N = 213$; 35 %) i više od 61 godinu ($N = 160$; 27 %). U istraživanju je sudjelovalo 227 ispitanika (38 %) koji imaju najviše završenu osnovnu školu, 297 ispitanika (50 %) koji imaju završenu srednju školu te 76 ispitanika (13 %) sa završenom višom školom ili fakultetom.

3.2. Mjerni instrument

Podaci važni za ovaj rad prikupljeni su upitnikom koji je obuhvaćao sljedeća područja: 1) upitnik znanja o institucijama Europske unije i upitnik razumijevanja institucija Europske unije, 2) upitnik samoprocjene informiranosti o institucijama i pravu Europske unije, 3) upitnik stava prema institucijama Europske unije te 4) upitnik očekivanja od institucija i prava Europske unije.

Upitnik znanja o institucijama Europske unije sastojao se od četiri tvrdnje za koje su bili ponuđeni odgovori točno/netočno (Prilog 1). Upitnik razumijevanja institucija Europske unije (Prilog 2) sadržavao je dva pitanja na koja su bila ponuđena tri moguća odgovora, od kojih je ispitanik kao točan trebao odabrati jedan te dva pitanja postavljena na način kako su postavljena i pitanja u upitniku znanja.

Samoprocjena informiranosti o institucijama i pravu Europske unije ispitivana je kao stupanj slaganja ili neslaganja s trima ponuđenim tvrdnjama na skali od pet stupnjeva, od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (potpuno se slažem) (Prilog 3).

Stav prema institucijama Europske unije ispitan je s trima tvrdnjama, na koje su ispitanici odgovarali na skali od pet stupnjeva, od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (potpuno se slažem) (Prilog 4).

Očekivanja od institucija i prava Europske unije ispitana su sa sedam tvrdnji, na koje su ispitanici odgovarali na skali od 1 (potpuno netočno) do 5 (potpuno točno) (Prilog 5).

3.3. Postupak istraživanja

Istraživanje je provela agencija GfK, telefonskim intervjuom (CATI – *Computer Assisted Telephone Interview*) na uzorku od 600 ispitanika, poštujući pritom relevantne etičke standarde koji se odnose na ovakvu vrstu istraživanja (kriteriji znanstvene čestitosti, kolegijalnosti, zaštite ispitanika, čestitosti prema ustanovi i društvene odgovornosti).

3.4. Obrada podataka

Podaci su obrađeni uporabom F-omjera, t-testa i Pearsonova koeficijenta korelacije, a analizirani su statističkim paketom za društvene znanosti (*Statistical Package for the Social Sciences, SPSS*).

4. REZULTATI

4.1. Upitnik znanja i razumijevanja

Poznavanje institucija Europske unije, u smislu objektivnog znanja građana, ispitano je s pomoću upitnika znanja i upitnika razumijevanja (Prilog 1 i 2).

Sadržaj pitanja o institucijama EU-a odnosi se na raspon znanja od osnovne, preko srednje, do više i visoke razine znanja. Odgovori ispitanika upućuju na dobru razinu znanja hrvatskih građana o institucijama EU-a na pitanjima koja ispituju osnovnu do srednju razinu znanja (upitnik znanja; pitanja iz Priloga A) te zadovoljavajuću razinu znanja o institucijama EU-a na pitanjima koja ispituju višu do visoku razinu znanja (upitnik razumijevanja; pitanja iz Priloga B). Prosječni postotak točnih odgovora na upitniku znanja iznosio je 77,62 %, dok je prosječni postotak točnih odgovora na upitniku razumijevanja iznosio 36,97 %.

Tako je, primjerice, 61,3 % ispitanika točno odgovorilo da građani EU-a neposredno biraju članove Europskog parlamenta, 75,9 % ispitanika točno je odgovorilo da je Vijeće ministara, uz Europski parlament, glavno regulatorno tijelo, a čak je 86,7 % ispitanika točno odgovorilo da Europsko vijeće određuje opće političke smjernice za razvoj Unije.

S druge strane, postotak točnih odgovora na pitanja razumijevanja (npr. Zašto kažemo da je Vijeće EU-a glavna zakonodavna institucija EU-a?, Zašto kažemo da je Europska komisija političko tijelo koje predstavlja interese cijelog EU-a? ili pitanje glede pretpostavki pokretanja prethodnog postupka pred Europskim sudom), kojima je mjerena viša do visoka razina znanja o institucijama EU-a, kretao se između 26,0 % i 50,8 %.

4.2. Samoprocjena informiranosti o institucijama i pravu Europske unije

Tablica 1

Deskriptivni podaci za samoprocjenu informiranosti o institucijama i pravu EU-a

upitnik	N	Min.	Max.	M	SD
informiranost o institucijama i pravu EU-a	600	3,00	15,00	7,45	3,25

Prosječni rezultat na Upitniku samoprocjene informiranosti o institucijama i pravu EU-a iznosio je 7,45 (SD=3,25), što pokazuje da građani RH svojom informiranost o institucijama i pravu EU-a doživljavaju ispodprosječnom.

Odgovori na pojedinačna pitanja o samoprocjeni informiranosti (Prilog 3) upućuju na to da se ispitanici osjećaju više informiranima glede institucija nego prava Europske unije. Tako se 26,6 % ispitanika djelomično ili potpuno slaže s tvrdnjom da su dobro upoznati s pitanjima vezanima uz EU (npr. politikama EU-a, njezinim institucijama i sl.), a 27,6 % ispitanika djelomično se ili potpuno slaže s tvrdnjom da su dobro upoznati s postupcima koji se vode pred Europskim sudom. S druge strane, samo se 18,0 % ispitanika djelomično ili potpuno slaže s tvrdnjom da su dobro upoznati s pitanjima pravnog učinka sekundarnog prava EU-a.

Tablica 2

Testiranje razlika u samoprocjeni informiranosti o institucijama i pravu EU-a s obzirom na spol ispitanika

upitnik	spol	N	M	SD	t-test	df	p
informiranost o institucijama i pravu EU-a	muški	282	7,99	3,44	3,826	598	p<0,05
	ženski	318	6,98	3,00			

Rezultati su pokazali da postoje statistički značajne razlike u razini osobnog doživljaja informiranosti o institucijama i pravu EU-a s obzirom na spol ispitanika ($t=3,826$; $p<0,05$), pri čemu je vidljivo da muški ispitanici ($M=7,99$; $SD=3,44$) izražavaju višu razinu doživljaja informiranosti u odnosu na ženske ispitanike ($M=6,98$; $SD=3,00$), no samprocjena informiranosti i jednih i drugih ispodprosječna je.

Tablica 3

Testiranje razlika u samoprocjeni informiranosti o institucijama i pravu EU-a s obzirom na stupanj obrazovanja

upitnik	stupanj obrazovanja	N	M	SD	F-omjer	df	p
informiranost o institucijama i pravu EU-a	osnovna škola i manje	227	8,10	3,61	8,11	2/597	$p<0,05$
	srednja škola	297	7,16	2,97			
	viša i visoka škola	76	6,65	2,80			

Rezultati su pokazali da postoje statistički značajne razlike u razini doživljaja informiranosti o institucijama i pravu EU-a s obzirom na stupanj obrazovanja ispitanika ($F=8,11$; $p<0,05$), pri čemu se pokazalo da ispitanici sa završenom osnovnom školom procjenjuju svoju razinu informiranosti ($M=8,10$; $SD=3,61$) višom od ispitanika koji imaju srednju stručnu spremu ($M=7,16$; $SD=2,97$) odnosno ispitanika s visokim stupnjem obrazovanja ($M=6,65$; $SD=2,80$), koji samoprocjenjuju svoju razinu znanja o institucijama i pravu EU-a najnižom.

Rezultati t-testova kojima su se provjeravale razlike među pojedinim obrazovnim kategorijama pokazali su da postoji statistički značajna razlika u samoprocjeni razine informiranosti o institucijama i pravu EU-a između osoba sa završenom/nezavršenom osnovnom školom i osoba sa srednjom stručnom spremom ($t=3,239$; $p<0,05$), pri čemu je vidljivo da osobe sa završenom/nezavršenom osnovnom školom ($M=8,10$; $SD=3,61$) doživljavaju svoju razinu informiranosti višom u odnosu na ispitanike sa srednjom stručnom spremom ($M=7,16$; $SD=2,97$). Pokazale su se i statistički značajne razlike između osoba sa završenom/nezavršenom osnovnom školom i osoba s visokim stupnjem obrazovanja ($t=3,173$; $p<0,05$) pri čemu su, također, osobe sa završenom/nezavršenom osnovnom školom ($M=8,10$; $SD=3,61$) izrazile višu samoprocjenu razine informiranosti u odnosu na ispitanike

s visokim stupnjem obrazovanja ($M=6,65$; $SD=2,80$). Razlike u doživljaju razine informiranosti o institucijama i pravu EU-a između osoba sa srednjom stručnom spremom i visokim stupnjem obrazovanja nisu se pokazale statistički značajnima ($t=1,354$; $p>0,05$).

Tablica 4

Testiranje razlika u samoprocjeni informiranosti o institucijama i pravu EU-a s obzirom na dob

upitnik	dob	N	M	SD	F-omjer	Df	p
informiranost o institucijama i pravu EU-a	18 – 39	227	7,07	3,04	3,89	2/597	$p<0,05$
	40 – 60	213	7,93	3,37			
	61+	160	7,36	3,25			

Rezultati su pokazali da postoje statistički značajne razlike u samoprocjeni razine informiranosti o institucijama i pravu EU-a s obzirom na dob ispitanika ($F=3,89$; $p<0,05$), pri čemu ispitanici u dobi između 40 i 60 godina iskazuju višu samoprocjenu razine informiranosti ($M=7,93$; $SD=3,37$) u odnosu na ispitanike u dobi između 18 i 39 godina ($M=7,07$; $SD=3,04$), odnosno osobe starije od 61 godinu ($M=7,36$; $SD=3,25$).

Naknadna analiza razlika između dobnih skupina pokazala je da postoje statistički značajne razlike u doživljaju razine informiranosti o institucijama i pravu EU-a između osoba u dobi od 18 do 39 godina i osoba u dobi od 40 do 60 godina ($t=-2,788$; $p<0,05$), pri čemu se pokazalo da osobe u dobi između 40 i 60 godina ($M=7,93$; $SD=3,37$) doživljavaju svoju razinu informiranosti višom u odnosu na ispitanike u dobi između 18 i 39 godina ($M=7,07$; $SD=3,04$). Razlike u doživljaju razine informiranosti o institucijama i pravu EU-a između dobnih skupina osoba u dobi od 18 do 39 i osoba starijih od 61 godinu ($t=-,892$; $p>0,05$), kao i osoba u dobi između 40 i 60 godina te osoba starijih od 61 godinu ($t=1,603$; $p>0,05$), nisu se pokazale statistički značajnima.

4.3. Stav prema institucijama Europske unije

Tablica 5

Deskriptivni podaci za stav prema institucijama EU-a

upitnik	N	Min.	Max.	M	SD
stav prema institucijama EU-a	600	3,00	15,00	9,45	2,58

Prosječni rezultat za stav prema institucijama EU-a iznosio je 9,45 (SD=2,58), što pokazuje da su građani RH u prosjeku iskazali neutralan stav.

Sadržaj tvrdnji kojima se ispitivao stav građana prema institucijama EU-a i frekvencije odgovora navedeni su u Prilogu 4.

Tablica 6

Testiranje razlika u stavu prema institucijama EU-a s obzirom na spol ispitanika

upitnik	spol	N	M	SD	T	df	p
stav prema institucijama EU-a	muški	282	9,31	2,69	-1,266	598	p>0,05
	ženski	318	9,58	2,67			

Rezultati su pokazali da ne postoje statistički značajne razlike u stavu prema institucijama EU-a ($t=-1,266$; $p>0,05$) između muškaraca i žena te da su i jedni i drugi iskazali neutralan stav.

Tablica 7

Testiranje razlika u stavu prema institucijama EU-a s obzirom na stupanj obrazovanja

upitnik	stupanj obrazovanja	N	M	SD	F-omjer	df	p
stav prema institucijama EU-a	osnovna škola i manje	227	9,67	2,53	1,941	2/597	p>0,05
	srednja škola	297	9,40	2,61			
	viša i visoka škola	76	9,01	2,58			

Rezultati su pokazali da ne postoje statistički značajne razlike u stavu prema institucijama EU-a s obzirom na stupanj obrazovanja ispita-

nika ($F=1,941$; $p>0,05$) te da sve tri obrazovne kategorije imaju neutralan stav.

Tablica 8

Testiranje razlika u stavu prema institucijama EU-a s obzirom na dob

upitnik	dob	N	M	SD	F	df	p
stav prema institucijama EU-a	18 – 39	227	9,32	2,56	,586	2/597	p>0,05
	40 – 60	213	9,58	2,65			
	61+	160	9,47	2,52			

Rezultati su pokazali da ne postoje statistički značajne razlike u stavu prema institucijama EU-a s obzirom na dob ispitanika ($F=,586$; $p>0,05$) te da sve tri dobne skupine izražavaju neutralan stav prema institucijama EU-a.

4.4. Očekivanja od institucija i prava Europske unije

Tablica 9

Deskriptivni podaci za upitnik očekivanja od institucija i prava EU-a

upitnik	N	Min.	Max.	M	SD
očekivanja od institucija i prava EU-a	600	7,00	35,00	22,89	7,03

Teoretski, prosječni rezultat na upitniku očekivanja od institucija i prava EU-a je 21 (SD=7,03), što pokazuje da građani RH u prosjeku izražavaju očekivanja koja su blago iznadprosječna.

Sadržaj tvrdnji kojima se ispitivala očekivanja građana od institucija i prava EU-a i frekvencije odgovora nalaze se u Prilogu 5.

Tablica 10

Testiranje razlika u očekivanjima od institucija i prava EU-a s obzirom na spol ispitanika

upitnik	spol	N	M	SD	t	df	p
očekivanja od institucija i prava EU-a	muški	282	23,78	6,66	2,917	598	p<0,05
	ženski	318	22,11	7,26			

Rezultati su pokazali da postoje statistički značajne razlike u očekivanjima od institucija i prava EU-a ($t=2,917$; $p<0,05$) između muškaraca i žena, pri čemu muškarci izražavaju veća očekivanja ($M=23,78$; $SD=6,66$) od žena ($M=22,11$; $SD=7,26$).

Tablica 11

Testiranje razlika u očekivanjima od institucija i prava EU-a s obzirom na stupanj obrazovanja

upitnik	stupanj obrazovanja	N	M	SD	F	df	p
očekivanja od institucija i prava EU-a	osnovna škola i manje	227	22,74	7,58	,535	2/597	$p>0,05$
	srednja škola	297	23,16	6,76			
	viša i visoka škola	76	22,31	6,34			

Rezultati su pokazali da ne postoje statistički značajne razlike u očekivanjima od institucija i prava EU-a s obzirom na stupanj obrazovanja ispitanika ($F=,535$; $p>0,05$), pri čemu je zamjetno da ispitanici u svim trima obrazovnim kategorijama imaju blago pozitivna očekivanja od institucija i prava EU-a.

Tablica 12

Testiranje razlika u očekivanjima od institucija i prava EU-a s obzirom na dob

upitnik	dob	N	M	SD	F	df	p
očekivanja od institucija i prava EU-a	18 – 39	227	21,53	6,55	7,03	2/597	$p<0,05$
	40 – 60	213	23,66	7,24			
	61+	160	23,81	7,14			

Rezultati su pokazali da postoje statistički značajne razlike u očekivanjima od institucija i prava EU-a s obzirom na dob ispitanika ($F=7,03$; $p<0,05$), pri čemu se pokazalo da osobe srednje ($M=23,66$; $SD=7,24$) i starije životne dobi ($M=23,81$; $SD=7,14$) imaju veća očekivanja od ispitanika mlađe životne dobi ($M=21,53$; $SD=6,55$).

Analizirajući rezultate između pojedinih dobnih skupina, rezultati t-testova pokazali su da postoje statistički značajne razlike u očekivanjima od institucija i prava EU-a između ispitanika u dobi od 18 do 39 godina i ispitanika starijih od 61 godinu ($t=-3,24$; $p<0,05$), pri čemu se pokazalo da osobe starije životne dobi ($M=23,81$; $SD=7,14$) imaju veća očekivanja od ispitanika mlađe životne dobi ($M=21,53$; $SD=6,55$). Nadalje, dobile su se i statistički značajne razlike između osoba mlađe i srednje životne dobi ($t=-3,23$; $p<0,05$), pri čemu su osobe srednje životne dobi izražavale veća očekivanja od institucija i prava EU-a ($M=23,66$; $SD=7,24$) u odnosu na osobe mlađe životne dobi ($M=21,53$; $SD=6,55$).

4.5. Povezanost između razine informiranosti o institucijama i pravu EU-a, očekivanja od institucija i prava EU-a i stava prema institucijama EU-a

Tablica 13

Koeficijent korelacije između razine informiranosti o institucijama i pravu EU-a, očekivanja od institucija i prava EU-a i stava prema institucijama EU-a

	očekivanja od institucija i prava EU-a	stav prema institucijama EU-a	informiranost o institucijama i pravu EU-a
očekivanja od institucija i prava EU-a	1	,283**	,236**
stav prema institucijama EU-a		1	,232**
informiranost o institucijama i pravu EU-a			1

** $p<0,01$

Rezultati pokazuju da postoji statistički značajna povezanost između samoprocjene razine informiranosti o institucijama i pravu EU-a i očekivanja od institucija i prava EU-a ($r=,236$; $p<0,01$). Konkretno, viša razina doživljaja informiranosti građana povezana je s pozitivnijim očekivanjima od institucija i prava EU-a. No, iako je navedena korelacija statistički značajna, ona je niska.

Dobivena je i statistički značajna povezanost između stava prema institucijama EU-a i očekivanja od institucija i prava EU-a ($r=,283$; $p<0,01$), što pokazuje da su pozitivniji stavovi građana prema institucijama EU-a povezani s većim očekivanjima od njih. I kod ove statistički značajne korelacije riječ je o relativno niskoj povezanosti.

Nadalje, rezultati upućuju i na postojanje povezanosti između razine doživljaja informiranosti o institucijama i pravu EU-a i stava prema institucijama EU-a ($r=,232$; $p<0,01$), pri čemu se pokazuje da je viša razina doživljaja informiranosti građana o institucijama i pravu EU-a povezana s pozitivnijim stavom prema institucijama EU-a. Također je riječ je o relativno niskoj povezanosti.

5. RASPRAVA

5.1. Empirijski rezultati

Istraživanje je pokazalo da hrvatski građani imaju prosječnu razinu znanja o institucijama Europske unije. Prosječni postotak točnih odgovora na upitniku znanja (pitanja koja ispituju osnovnu do srednju razinu znanja) iznosio je 77,62 %, a na upitniku razumijevanja (pitanja koja ispituju višu do visoku razinu znanja) 36,97 %. Takvi rezultati ne iznenađuju, imajući u vidu da su građani o institucijama Europske unije svakodnevno informirani putem medija.

Statistička analiza dijela upitnika kojim se ispitala samoprocjena informiranosti građana o institucijama i pravu Europske unije pokazala je da hrvatski građani svoju informiranost o institucijama i pravu Europske unije doživljavaju ispodprosječnom (Tablica 1). Rezultati upućuju i na neke statistički značajne razlike u samoprocjeni informiranosti s obzirom na socio-demografska obilježja ispitanika, pa su tako muški ispitanici izrazili višu razinu doživljaja informiranosti u odnosu na ženske ispitanike (Tablica 2), ispitanici sa završenom/nezavršenom osnovnom školom višu razinu doživljaja informiranosti u odnosu na ispitanike sa srednjom stručnom spremom, odnosno ispitanike s višim stupnjem obrazovanja (Tablica 3) te ispitanici u dobi od 40 do 60 godina višu razinu doživljaja informiranosti u odnosu na ispitanike u dobi od 18 do 39 godina. Analiza odgovora na pojedinačna pitanja pokazala je da se ispitanici osjećaju više informiranima o institucijama Europske unije nego o europskom pravu.

Istraživanje stava hrvatskih građana bilo je usmjereno na ispitivanje njihova stava prema institucijama Europske unije. Rezultati istraživanja po-

kazali su da građani RH u prosjeku zauzimaju neutralan stav (Tablica 5). Pri tome je zanimljivo istaknuti kakav su stav ispitanici zauzeli u odnosu na ponuđene tvrdnje koje mogu upućivati i na opće shvaćanje ispitanika o konceptu suverenosti. U odnosu na tvrdnju "Europski sud trebao bi hijerarhijski biti iznad Ustavnog suda RH" 40,6 % hrvatskih građana uglavnom se ili potpuno slaže s navedenom tvrdnjom (Prilog 4). U odnosu na tvrdnju "Europski sud ne bi trebao izricati sankcije prema državama članicama" 39,8 % hrvatskih građana uopće se ili uglavnom ne slaže s navedenom tvrdnjom (Prilog 4). Takvi rezultati iznenađujući su, posebno s obzirom na kontekst nedavnog stjecanja neovisnosti te uvriježenog mišljenja da hrvatski građani dijele vrlo tradicionalno shvaćanje koncepta suverenosti.

Očekivanja hrvatskih građana ispitana su i u odnosu na institucije Europske unije i u odnosu na europsko pravo. Prosječni rezultat na upitniku očekivanja od institucija i prava EU-a pokazao je da građani RH izražavaju očekivanja koja su blago iznadprosječna (Tablica 9). Rezultati upućuju i na neke statistički značajne razlike u očekivanjima s obzirom na socio-demografska obilježja ispitanika, pa su tako muški ispitanici izrazili veća očekivanja od žena (Tablica 10), a ispitanici srednje i starije životne dobi veća očekivanja od ispitanika mlađe životne dobi (Tablica 12). Također, potrebno je posebno istaknuti očekivanja koja su građani izrazili u pogledu pojedinih tvrdnji koje mogu upućivati i na shvaćanje hrvatskih građana o važnosti pristupanja Europskoj uniji. Tako se, primjerice, 46,7 % hrvatskih građana djelomično ili potpuno slaže s tvrdnjom da će se sudjelovanjem hrvatskih zastupnika u Europskom parlamentu u europske zakone ugraditi i posebni interesi RH (Prilog 5). Njih 57,1 % djelomično se ili potpuno slaže s tvrdnjom da će uloga institucija EU-a u njihovu svakodnevnom životu postajati sve važnija u idućih pet godina (Prilog 5). Također, njih 49,2 % djelomično se ili potpuno slaže s tvrdnjom da će se ulaskom Republike Hrvatske u Europsku uniju podići kreditni rejting RH (Prilog 5). Konačno, 45,5 % hrvatskih građana djelomično se ili potpuno slaže s tvrdnjom da će članstvom Republike Hrvatske u Europskoj uniji zaštita njihovih temeljnih ljudskih prava postati učinkovitija (Prilog 5).

Nakon deskriptivnih rezultata, polazeći od osnovne hipoteze i sekundarnih hipoteza ovog istraživanja, utvrđeni su i koeficijenti korelacija između razine samoprocjene informiranosti (subjektivno poznavanje) i stava, između razine samoprocjene informiranosti i razine očekivanja te između stava i razine očekivanja.

Osnovna je hipoteza istraživanja da su poznavanje i pozitivan stav prema institucijama i pravu Europske unije u Republici Hrvatskoj u međusobnoj vezi. Iako smo u istraživanju kategoriju "poznavanje" razdijelili u dvije

potkategorije – znanje (objektivno) i samoprocjena informiranosti (subjektivno poznavanje), ispitali smo samo povezanost između samoprocjene razine informiranosti i stava građana prema institucijama i pravu Europske unije. Pokazalo se da između razine informiranosti i stava građana postoji povezanost, odnosno da je viša subjektivna razina informiranosti građana povezana s njihovim pozitivnijim stavom (Tablica 15). Time je potvrđena osnovna hipoteza istraživanja prema kojoj je bolje “poznavanje” institucija i prava EU-a u Republici Hrvatskoj povezano s pozitivnim stavom hrvatskih građana prema institucijama EU-a.

Ovaj rezultat upućuje na to da kod oblikovanja politika vezanih uz pristupanje Republike Hrvatske Europskoj uniji i povećanje spremnosti građana za integracijske procese pozornost treba posvetiti podizanju razine informiranosti, tj. jačanju doživljaja znanja građana o europskom pravu i institucijama Europske unije. Pri tome, dakako, u obzir treba uzeti i određene razlike u trenutačnoj razini informiranosti, koje su utvrđene na temelju nekih socio-demografskih obilježja (Tablice 2, 3 i 4) pa aktivnosti u pogledu podizanja razine informiranosti usmjeriti ciljano na pojedine skupine građana.

5.2. Važnost empirijskih istraživanja za teoriju prava

Osim utvrđivanja razine poznavanja europskog prava i institucija Europske unije te stava hrvatskih građana prema njima, posredni i teorijski cilj ovog istraživanja bio je ispitati mogućnost uporabe empirijskih istraživanja te važnost tzv. unutarnjeg pogleda (*internal point of view*) za utvrđivanje pojma prava, odnosno izgradnju uspješne analitičke teorije prava.

Prema J. Dickson, analitička teorija prava bavi se “točnim i odgovarajućim objašnjavanjem naravi prava”.² S obzirom da pod pojmom *narav prava* Dickson razumijeva “ona bitna obilježja koja neki skup fenomena mora očitovati da bi bio pravo”, zadaća je analitičke teorije prava da “pronade i objasni ta obilježja prava koja pravo čine onim što ono jest”.³

Kod izgradnje svake analitičke teorije prava valja lučiti dva njezina usko povezana stadija: 1) stadij utvrđivanja/određivanja predmeta istraživanja teorije prava i 2) stadij iznošenja odgovarajućeg prikaza/objašnjenja utvrđenog predmeta istraživanja. Prvi stadij obuhvaća dvoje: a) određivanje vrsta koje

² J. Dickson, *Evaluation and Legal Theory*, Hart Publishing, Oxford, Portland (Oregon), 2001., str. 17.

³ *Ibid.*, str. 17. i 18.

pripadaju rodu “pravo” (manifestacije/pojavni oblici prava) te b) određivanje nužnih ili važnih ili važnih ili važnih, ali ne nužno i nužnih obilježja prava.

U pogledu metodologije izgradnje analitičke teorije prava prevladavajuće je shvaćanje da se predmet istraživanja teorije prava određuje i njegov odgovarajući prikaz iznosi u prvom redu na temelju apriorne konceptualne (pojmovne) analize i intuicija teoretičara koji izlaže svoju teoriju.⁴ Konceptualnom analizom povlače se granice pojma prava⁵, pri čemu se teoretičar prava služi introspekcijom te se oslanja na svoje intuicije o mogućim manifestacijama prava, uzimajući takve manifestacije kao temelj za određivanje bitnih obilježja prava.⁶ Drugo, za ovo istraživanje posebno zanimljivo shvaćanje, Leiterov je prijedlog tzv. oprirodnjene teorije prava (*naturalized jurisprudence*). Slijedeći Quineovo oprirodnjeno shvaćanje epistemologije, B. Leiter podvrgava kritici metodu apriorne konceptualne analize i ulogu intuicija u teoriji prava, smatrajući da teorija prava treba biti utemeljena na empirijskim istraživanjima, koja zatim omogućuju aposteriornu konceptualnu analizu pojma prava.⁷ S obzirom da je *pravo* pojam “koji ljudi rabe kako bi se razumjeli”,⁸ Leiter predlaže da se introspekcije teoretičara i njihove intuicije zamijene empirijskim istraživanjem mišljenja onih koji su pravu podvrgnuti, tj. shvaćanjem koje o pojmu prava imaju građani.⁹ Takvo shvaćanje građana predstavljalo bi tzv. unutarnji pogled na pravo (*internal point of view*) u njegovu najširem smislu – pogled na pravo svih adresata pravnih normi jednog pravnog sustava koji te norme prihvaćaju kao smjernice za svoja djelovanja.¹⁰

⁴ Vidi B. Leiter, *Beyond the Hart/Dworkin Debate: The Methodology Problem in Jurisprudence*, *American Journal of Jurisprudence*, 48 (2003), str. 43 – 44, J. Coleman, *Methodology*, in: J. Coleman, S. Shapiro (ur.), *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law*, Oxford, New York, 2004., str. 343, D. Priel, *Jurisprudence and Necessity*, *Canadian Journal of Law and Jurisprudence*, 20 (2007), str. 175 – 176 i 178 – 179 i S. J. Shapiro, *What is Law (and Why Should we Care)?*, neobjavljen rad izložen na 1. Konferenciji o filozofiji i pravu “Neutrality and Theory of Law”, Girona, 20. – 22. svibnja 2010., str. 17 – 25.

⁵ Vidi B. H. Bix, *Ideals, Practices, and Concepts in Legal Theory*, neobjavljen rad izložen na 1. Konferenciji o filozofiji i pravu “Neutrality and Theory of Law”, Girona, 20. – 22. svibnja 2010., str. 5 i B. H. Bix, *Conceptual Questions and Jurisprudence*, in: B. H. Bix (ur.), *Philosophy of Law – Critical Concepts in Philosophy*, vol. I, Routledge, Abingdon, New York, 2006., str. 48 – 52.

⁶ D. Priel, *Jurisprudence and Necessity*, 178 – 179.

⁷ Vidi B. Leiter, *Beyond the Hart/Dworkin Debate: The Methodology Problem in Jurisprudence*, str. 43 – 51.

⁸ J. Raz, *Ethics in the Public Domain*, Clarendon Press, Oxford, 2001., str. 237.

⁹ B. Leiter, *Naturalizing Jurisprudence: Three Approaches*, in: J. R. Shook, P. Kurtz (ur.), *The Future of Naturalism*, Prometheus Books, Amherst, New York, 2009., str. 202 – 203.

¹⁰ O tzv. unutarnjem pogledu (*internal point of view*) vidi H. L. A. Hart, *The Concept of Law*, Oxford University Press, Oxford, New York, 1997., str. 89.

Upravo to drugo, oprirodnjeno shvaćanje metodološkog pristupa teoriji prava potaknulo je pitanje o mogućnosti uporabe provedenog empirijskog istraživanja kod izgradnje teorije prava. Nekoliko je pitanja iz upitnika korištenog u ovom istraživanju koja omogućuju uvid u shvaćanje građana o tome je li europsko pravo jedna od manifestacija prava, tj. pripada li europsko pravo, uz nacionalno, u pojam prava. Tako je, primjerice, 57,1 % građana RH izjavilo da se uglavnom ili potpuno slaže s tvrdnjom da će institucije EU-a u njihovu svakodnevnom životu u idućih pet godina biti sve važnije. Nadalje, 45,5 % građana RH izjavilo je da se uglavnom ili potpuno slaže da će im ulaskom Republike Hrvatske u EU biti osigurana učinkovitija zaštita temeljnih ljudskih prava. Takvi rezultati govore u prilog ocjeni da hrvatski građani, kao (budući) adresati europskih pravnih normi, europsko pravo i institucije EU-a već sada doživljavaju kao dio cjeline prava kojim su (ili će biti) podvrgnuti. Konačno, 40,6 % građana RH ide i korak dalje u prepoznavanju i prihvaćanju europskog prava kao "njihova" prava, izjavljujući da se uglavnom ili potpuno slaže s tvrdnjom da Europski sud hijerarhijski treba biti iznad Ustavnog suda Republike Hrvatske.

Međutim, iako nam ovakvi podaci mogu poslužiti kao dobar smjerokaz pri utvrđivanju granica pojma prava u izgradnji analitičkog općeteorijskog pristupa pravu, nije sigurno mogu li oni i potpuno zamijeniti intuitivna shvaćanja teoretičara prava. Pri tome u obzir valja uzeti i probleme koji se mogu pojaviti nakon empirijski prikupljenih podataka o intuicijama građana (npr. koji postotak odgovora će biti odlučan za prihvaćanje neke intuicije?), a osobito mogućnost da prikupljeni podaci stvore, da se poslužimo Finnisovom frazom, samo "golemu bezvrijednu nakupinu raznovrsnih podataka".¹¹

5.3. Važnost istraživanja pravne svijesti za teoriju prava

Polazna pretpostavka ovog rada bila je da je pozitivan stav prema institucijama i pravu Europske unije povezan s prihvaćanjem europskog pravnog sustava te je pretpostavka stvaranja opće pravne svijesti o europskom pravu kao jednoj od manifestacija prava. Navedena pretpostavka upućuje na potrebu teorijskog promišljanja o značenju pravne svijesti za pravni su-

¹¹ Podrobnije o ogradama glede Leiterova prijedloga vidi J. Dickson, *On Naturalizing Jurisprudence: Some Comments on Brian Leiter's View of What Jurisprudence Should Become*, *Law and Philosophy*, 30 (2011), str. 491 – 495. i J. Coleman, *Methodology*, in: J. Coleman, S. Shapiro (ur.), *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law*, str. 347 – 351.

stav kroz traženje odgovora na pitanja o tome kako pravna svijest utječe na pravni sustav, o čemu stanje pravne svijesti ovisi te kako se ona stvara, odnosno mijenja.

Odnos pravne svijesti i pravnog sustava razmatra se u teoriji prava iz aspekta učinkovitosti prava. Povijesnopravna škola (Savigny, Puchta) upozorila je na važnost pravne svijesti u organskom i postupnom razvoju prava, pri čemu pravne intervencije zakonodavca ovisе o pravnoj (narodnoj) svijesti. Sociološka pravna teorija (Pound, Ehrlich) istakla je važnost pravne svijesti za koncept "živog prava" i "prava u akciji".¹² Pravne teorije realizma (Ross, Olivecrona) te djelomično američki realizam, iako često iz različitih polaznih točaka, u različitoj mjeri i s različitim zaključcima, ističu važnost pravne svijesti za stvarnu valjanost pravnih normi (živo pravo). Za potrebe ovog rada osvrnut ćemo se na Rossov teorijski koncept pravne svijesti.¹³

Alf Ross definira pravnu svijest kao bezinteresni stav odobravanja ili neodobravanja društvenih normi usmjeren na vrednovanje organizirane regulacije društvenog poretka. Ona je do jedne mjere određena samim pravnim poretkom, ali i utječe na njega.¹⁴ Važno je istaknuti tri Rossova teorijska uvida o konceptu pravne svijesti: razliku između materijalne i formalne pravne svijesti, dvostruki utjecaj pravne svijesti na pravni sustav kroz prihvaćanje samog pravnog poretka i provedivost "pravnih politika" (*legal politics*) te razliku između pravne svijesti i praktičnih argumenata.

Materijalna se pravna svijest, prema Rossu, odnosi na "moralno" odobravanje ili neodobravanje nekog akta, dok je formalna ili institucionalna pravna svijest usmjerena na institucije i prihvaćanje same "valjanosti" institucija, neovisno o tome mogu li se zahtjevi institucija odobriti kao moralno ispravni ili pravedni.¹⁵ Razlika između formalne i materijalne pravne svijesti važna je kod analize utjecaja pravne svijesti na pravni sustav. S jedne strane, Ross upućuje na važnost iskustva subjekata o doživljaju nekog poretka kao valjanog *pravnog* poretka, pri čemu postoji ograničenje u mogućem razilaženju između materijalne i formalne pravne svijesti. Ako je takva granica prijedena, može doći do "revolucionarne svijesti" koja utječe na otpor prema postojećem društvenom poretku.¹⁶ S druge strane, prema

¹² O razlici europskog (Ehrlich) i američkog (Pound) pojma pravne svijesti vidi M. Hertogh, *A European Conception of Legal Consciousness: Rediscovering Eugen Ehrlich*, *Journal of Law and Society*, volume 31, number 4, December 2004., str. 457 – 481.

¹³ O sličnostima i razlikama povijesnopravne i realističke pravne škole vidi A. Ross, *On Law and Justice*, Lawbook Exchange, Ltd., New Jersey, 2004., str. 70 – 74 i 344 – 347 i K. Olivecrona, *Law as Fact*, Stevens & Sons, London, 1971., str. 35 – 41 i 80 – 85.

¹⁴ A. Ross, *On Law and Justice*, str. 369.

¹⁵ *Ibid.*, str. 55.

¹⁶ *Ibid.*

Rossu, pravna svijest je ograničavajući čimbenik za namjere zakonodavca da usmjerava ponašanja ljudi, što treba uzeti u obzir kod pravno-socioloških procjena o stvarnom učinku predloženog prava. "Pravna svijest može ponekad stvoriti otpor ili čak prepreku prema pravno-političkim zahtjevima za reformom temeljenom na praktičnim razmatranjima".¹⁷ Prema tome, može se zaključiti da za uspjeh "pravnih politika" mogu biti relevantne i formalna pravna svijest, u smislu prihvaćanja autoriteta institucija da reguliraju, bez obzira na sadržaj regulacije, ali i materijalna pravna svijest, u smislu "moralnog" odobravanja učinaka regulacije.¹⁸

Nadalje, Rossova razmatranja upućuju na razliku između praktičnih argumenata, kod kojih se opravdanje nekog pravnog stanja temelji na racionalnom promišljanju o interesima i potrebama, i pravne svijesti, koja nije utemeljena na neposrednim interesima i potrebama. Pravne promjene u društvu zahtijevaju opravdanje koje može biti temeljeno na praktičnom razmatranju i na pravnoj svijesti. Međutim, Ross uviđa da praktični argumenti mogu imati slab učinak u nekim situacijama kad je pravni poredak indiferentan prema praktičnim razmatranjima o interesima ili kad se zbog trenutne razine znanja o društvenim odnosima ne može oblikovati dobro zasnovano mišljenje o društvenim posljedicama mogućih rješenja, što onemogućuje racionalan izbor između njih. Prema Rossu, uspjeh "pravnih politika" (*legal politics*) u takvim situacijama ovisi o stanju pravne svijesti.¹⁹

Budući da je, prema Rosu, pravna svijest proizvod povijesti, kao rezultat utjecaja sila koje uključuju moćne interesne grupe, primitivne instinkte i tradicionalne magične i religijske ideje, pravna se svijest može mijenjati s

¹⁷ *Ibid.*, str. 373.

¹⁸ Neki rezultati istraživanja mogli bi upućivati na važnost formalne pravne svijesti za prihvaćanje europskog pravnog poretka. Naime, rezultati istraživanja upućuju na to da je razina znanja i informiranosti o institucijama viša od znanja i informiranosti o pravu, što, povezano s nalazom da razina informiranosti utječe na pozitivan stav o europskom pravnom sustavu, može upućivati na zaključak o većem značenju formalne pravne svijesti za prihvaćanje pravnog poretka. Također, zanimljivi su odgovori na pitanja koja navode na svojevrsnu institucionalnu nadređenost europskog pravnog sustava nacionalnom pravnom sustavu. Primjerice, 40,6 % ispitanika se uglavnom ili potpuno slaže s tvrdnjom da bi Europski sud hijerarhijski trebao biti iznad Ustavnog suda RH, nasuprot 42,4 % ispitanika koji se uopće ili uglavnom ne slažu s navedenom tvrdnjom. Slično, 39,8 % građana se uglavnom ili potpuno slaže s tvrdnjom da Europski sud treba izricati sankcije prema državama članicama, dok se identičan postotak ispitanika uopće ili djelomično ne slaže s tom tvrdnjom. Unatoč podijeljenom stavu građana zapravo je znakovito da, kod ovakvih "istaknuto" političko-pravnih pitanja o institucionalnim odnosima nacionalnog i nadnacionalnog sustava građani u tolikom postotku daju prednost nadnacionalnom autoritetu. U svakom slučaju, rezultati istraživanja upućuju na posebnu važnost ispitivanja formalne pravne svijesti za neke vrste institucionalno-pravnih promjena.

¹⁹ A. Ross, *On Law and Justice*, str. 369 – 377.

promjenama okolnosti u zajednici, ali često zaostaje za evolucijom same zajednice.²⁰ Istodobno, pravna svijest o temeljnim institucijama društva (vlasništvo, brak) mijenja se postupno evolucijom društva ili revolucijom te je izvan racionalne politike. "Naravno, detaljnije oblikovanje pravne svijesti u upravljiva pravna pravila mora uzeti u obzir tehničke spoznaje temeljene na sociološkom znanju ili procjenama".²¹

Iz navedena prikaza Rossova shvaćanja pravne svijesti može se vidjeti da pravna teorija koja uzima u obzir pravnu svijest kao bitan element prava zapravo uključuje u svoje teorijske konstrukcije i uvide sociologije prava, pri čemu se otvara prostor korištenju empirijskih istraživanja kao metodološkog alata u potvrđivanju ili opovrgavanju teorijskih postavki.²²

6. ZAKLJUČAK

Na temelju provedenog empirijskog istraživanja utvrđena je prosječna razina znanja hrvatskih građana o institucijama Europske unije. Također, istraživanje je pokazalo da hrvatski građani prema institucijama Europske unije u prosjeku zauzimaju neutralan stav. Nadalje, rezultati upitnika očekivanja od institucija i prava Europske unije pokazali su da hrvatski građani u prosjeku izražavaju očekivanja koja su blago iznadprosječna.

Analiza međusobnog odnosa razine samoprocjene informiranosti (subjektivno poznavanje) građana o institucijama i pravu Europske unije i njihova stava prema institucijama Europske unije pokazala je da između samoprocjene razine informiranosti i stava postoji povezanost, i to na

²⁰ *Ibid.*, str. 370.

²¹ *Ibid.*, str. 377. Istraživanje upućuje na to da je viša razina doživljaja informiranosti građana o institucijama EU-a povezana s njihovim pozitivnijim stavom i očekivanjem od institucija EU-a. Pritom je uočena razlika u razini doživljaja informiranosti s obzirom na različita socio-demografska obilježja. Naposljetku, bilo bi korisno istražiti koliko je pravna svijest koja odobrava neku promjenu u pravnom sustavu vezana uz objektivno znanje, a koliko uz doživljaj informiranosti o nekoj promjeni. Takav uvid može biti zanimljiv s obzirom na istraživanja tehnike utjecanja na pravnu svijest, odnosno na oblikovanje pravne svijesti u Rossovu smislu.

²² O vrstama empirijskih istraživanja vezanih uz pravnu svijest vidi M. Hertogh, *A European Conception of Legal Consciousness: Rediscovering Eugen Ehrlich*. U jednu grupu empirijskih istraživanja Hertogh svrstava ona koja se bave sviješću o pravu (A. Podgorecki et al., *Knowledge and Opinion about Law* (1973.); A. Sarat *Studying American Legal Culture: An Assessment of Survey Evidence* (1977.)) te ona koja se bave percepcijom prava (S. E. Merry, *Getting Justice and Getting Even: Legal Consciousness among Working-Class Americans* (1990.)), P. Erwick, S. Sibley, *The Common Place of Law: Stories from Everyday Life* (1999.), L. B. Nielson, *Situating Legal Consciousness: Experiences and Attitudes of Ordinary Citizens about Law and Street Harassment* (2000.).

način da je viša razina doživljaja informiranosti građana povezana s njihovim pozitivnijim stavom. Takav zaključak potvrdio je osnovnu hipotezu istraživanja prema kojoj je bolje "poznavanje" institucija i prava EU-a u Republici Hrvatskoj povezano s pozitivnim stavom hrvatskih građana prema institucijama EU-a.

Također, dokazane su i sekundarne hipoteze ovoga istraživanja, tj. da postoji povezanost pozitivnog smjera između razine informiranosti o institucijama i pravu Europske unije i razine očekivanja od institucija i prava Europske unije te da postoji povezanost pozitivnog smjera između stava prema institucijama Europske unije i očekivanja od institucija i prava Europske unije.

U pogledu utvrđivanja mogućnosti uporabe empirijskih istraživanja u izgradnji opće teorije prava podaci dobiveni ovim istraživanjem upućuju na potencijal empirijskih istraživanja da posluže kao dobar smjerokaz pri utvrđivanju granica pojma prava, no otvorenim je ostalo pitanje može li ono i potpuno zamijeniti intuitivna shvaćanja teoretičara prava kao uobičajeno sredstvo metodologije teorije prava. Pri tome je ukazano i na važnost tzv. unutarnjeg pogleda na pravo i pravne svijesti kao polaznih točaka u izgradnji analitičke teorije prava.

7. PRILOZI

Prilog 1

Upitnik znanja o institucijama Europske unije

P 1. Sada ću Vam pročitati nekoliko tvrdnji, a Vas molim da mi za svaku kažete smatrate li je točnom ili netočnom.		
	točno	netočno
1. Građani EU-a neposredno biraju članove Europskog parlamenta.	61,3*	38,7
2. Europsko vijeće određuje opće političke smjernice za razvoj Unije.	86,7	13,3
3. Vijeće ministara je, uz Europski parlament, glavno regulatorno tijelo Europske unije.	75,9	24,1
4. Europski sud može izreći novčane kazne državama članicama zbog povrede europskog prava.	86,6	13,4

* Postotak točnih odgovora otisnut je masnim brojkama.

Prilog 2

Upitnik razumijevanja institucija Europske unije

P 2. Kad kažemo da je Vijeće EU-a glavna zakonodavna institucija EU-a, to znači da:					
	total		svaki zakonodavni dokument mora biti usvojen na Vijeću EU-a.	Vijeće EU-a predlaže zakone i propise Europskome parlamentu.	Vijeće EU-a osigurava provođenje europskih zakona.
	N	%			
total	600	100	34,9*	34,3	30,8

P 3. Kad kažemo da je Europska komisija političko tijelo koje predstavlja interese cijelog EU-a, to znači da:					
	total		provodi politike EU-a.	donosi propise EU-a.	imenuje suce Europskog suda pravde (European Court of Justice).
	N	%			
total	600	100	50,8	32,8	16,4

P 4. Sada ću Vam pročitati nekoliko tvrdnji u svezi s prethodnim postupkom pred Europskim sudom. Koje od njih su, prema Vašem mišljenju, točne, a koje netočne?		
	točno	netočno
1. Prethodni postupak mora se pokrenuti uvijek kad je nacionalna norma u konfliktu s europskom normom.	74,0	26,0
2. Prethodni postupak pred Europskim sudom može pokrenuti samo nacionalni sud zadnje instance.	63,8	36,2

* Postotak točnih odgovora otisnut je masnim brojkama.

Prilog 3**Upitnik samoprocjene informiranosti o institucijama i pravu Europske unije**

P 5. Sada ću Vam pročitati nekoliko tvrdnji, a Vas molim da mi za svaku od njih kažete u kojoj mjeri se s njom slažete, i to na skali od 1 do 5, pri čemu 1 znači uopće se ne slažem, a 5 – u potpunosti se slažem.

	1	2	3	4	5
1. Dobro sam upoznat s pitanjima vezanima uz EU (npr. politikama EU-a, njezinim institucijama i sl.).	27,0*	19,5	26,9	18,5	8,1
2. Dobro sam upoznat s postupcima koji se vode pred Europskim sudom.	30,0	20,2	22,2	12,7	14,9
3. Dobro sam upoznat s pitanjima pravnog učinka sekundarnog prava EU-a.	43,2	18,5	20,3	8,6	9,4

* Brojke označavaju postotak slaganja s tvrdnjama, na skali od 1 do 5.

Prilog 4**Upitnik stava prema institucijama Europske unije**

P 6. Sada ću Vam pročitati nekoliko tvrdnji, a Vas molim da mi za svaku od njih kažete u kojoj mjeri se s njom slažete, i to na skali od 1 do 5, pri čemu 1 znači uopće se ne slažem, a 5 – u potpunosti se slažem.

	1	2	3	4	5
1. Europska komisija je institucija koja ima značajnu ulogu u političkom procesu donošenja odluka na europskoj razini.	11,3*	8,8	27,8	19,4	32,7
2. Europski sud trebao bi hijerarhijski biti iznad Ustavnog suda RH.	31,5	11,4	16,5	13,6	27,0
3. Europski sud ne bi trebao izricati sankcije prema državama članicama.	26,5	13,3	20,3	14,1	25,7

* Brojke označavaju postotak slaganja s tvrdnjama, na skali od 1 do 5.

Prilog 5**Upitnik očekivanja od institucija i prava Europske unije**

P 7. Sada ću Vam pročitati nekoliko tvrdnji, a Vas molim da mi za svaku od njih kažete u kojoj mjeri je smatrate točnom, i to na skali od 1 do 5, pri čemu 1 znači potpuno netočno, a 5 – potpuno točno.

	1	2	3	4	5
1. Sudjelovanjem hrvatskih zastupnika u Europskom parlamentu u europske će se zakone moći ugraditi i posebni interesi RH.	18,2*	15,9	19,1	20,3	26,4
2. Uloga institucija EU-a u svakodnevnome životu građana EU-a u idućih pet godina postajat će sve važnija.	12,2	11,4	19,3	29,0	28,1
3. Kad RH postane članica EU-a, suci i državni odvjetnici imat će sva potrebna znanja i uvjete za učinkovitu primjenu europskog prava i postupaka pred Europskim sudom.	18,3	18,2	27,4	14,8	21,3
4. Stupanjem na snagu Ugovora o pristupanju Republike Hrvatske Europskoj uniji podići će se kreditni rejting Republike Hrvatske.	16,6	12,4	21,8	20,7	28,5
5. Kad Republika Hrvatska postane članica Europske unije, građanima Republike Hrvatske bit će osigurana učinkovitija zaštita njihovih temeljnih ljudskih prava.	17,1	13,5	23,8	19,0	26,5
6. U budućnosti će Europski sud i dalje raditi na podizanju djelotvornosti i važnosti sekundarnog zakonodavstva EU-a.	11,4	10,2	26,5	25,0	26,9
7. Međunarodni sudovi će sve više u svijesti hrvatskih građana biti doživljavani kao nova nadnacionalna instanca koja će im biti lakše dostupna.	16,9	11,7	29,9	22,2	19,2

* Brojke označavaju postotak slaganja s tvrdnjama, na skali od 1 do 5.

Summary

**HOW MUCH DO CROATIAN CITIZENS KNOW ABOUT
EU INSTITUTIONS AND LAW AND WHAT ARE THEIR
ATTITUDES TOWARDS THEM? - IMPORTANCE OF
EMPIRICAL RESEARCH FOR LEGAL THEORY**

Conducted empirical research we revealed the average level of knowledge of Croatian citizens about EU institutions. Results show that Croatian citizens on average hold a neutral attitude towards EU institutions. Furthermore, the results of the questionnaire on expectations concerning EU institutions and European law reveal that expectations of Croatian citizens are on average mildly above average.

An analysis of the interrelationship between the level of self-evaluated knowledgeableness (subjective knowledge) of citizens about the European law and EU institutions, on the one hand, and their attitude towards EU institutions, on the other, displays a correlation between the self-evaluated level of knowledgeableness and attitude, such that the citizens' higher level of self-evaluated knowledgeableness is linked with a more positive attitude. This conclusion confirms the basic hypothesis of this research, according to which better "knowledge" of the European law and EU institutions in the Republic of Croatia is correlated with the Croatian citizens' positive attitude towards EU institutions.

The secondary hypothesis of this research has also been proven right, namely that there is a positive correlation between the level of self-evaluated knowledgeableness about the European law and EU institutions, on the one hand, and the level of expectations from the European law and EU institutions, on the other, as well as a positive correlation between the attitude towards EU institutions, on the one hand, and expectations from the European law and EU institutions, on the other.

As regards the possibility of using empirical research in constructing the general theory of law, the data obtained on the basis of this research point to the potential of empirical research to serve as a signpost for establishing the limits of the concept of law but the question as to its ability to fully replace the legal theorists' intuitive views as the usual instrument of methodology in legal theory remains open. In doing so, the importance of the so-called internal point of view and legal consciousness as the starting points for developing analytical theory of law is highlighted.